

"ככדור של בנות": לחשיבות שיתוף הפעולה בין המחברים והמהדירים

על הפסוק בקהלת יב, יא: "דברי חכמים כדרבנות", דרשו בירושלמי (סנהדרין פ"י סוף ה"א): "ככדור של בנות". והוסבר הדבר בתוס' סנהדרין כו, א, ד"ה כדור:

ככדור של בנות שזורקין זו ליד חברתה, כך אדם מוסר דברי תורה לחברו ולתלמידיו זה לזה ומתפקחין זה מזה¹.

בקהלת ד, ט למדנו "טובים השנים מן האחד", ופירש רש"י שם שהיינו לכל דבר². כל דבר בחיים מצליח יותר כאשר הוא נעשה בשיתוף פעולה ועזרה הדדית. כל שכן כאשר מדובר בעניינים לימודיים ותורניים, כמו שחז"ל בהרבה מקומות שיבחו מאוד את הלימוד בחברותא³.

הנהגה זו לשותף אחרים בעבודת הספר⁴ מסופרת על מרן הגרא"ז מלצר זצ"ל בעל אבן האזל, ש"היה רגיל לשלוח טופס מהספר שעמד להדפיס להרבה רבנים וגדולים

1 הדימוי דווקא לכדור "של בנות" יתכן שהוא נובע מהעובדה שמשחק זה של מסירת הכדור היה נהוג בעיקר אצל הבנות ולבנים היו תחביבים אחרים, בשונה מזמננו בו בעיקר גברים נוהגים לשחק בכדור. וכעין זה כתב ב'עלי תמר' על הירושלמי שם, שכדור הבנים הוא כדור הרגל ושל הבנות הוא כדור אחר שדרך לשחק בו בעדינות והתחשבות יותר מאשר בכח וביקורת. [בקצות השולחן סי' קי בבדי השולחן ס"ק טז למד מדברי המדרש בקהלת לדינא שלבנים אין לשחק בכדור, ורק בנות היו משחקות בו לפי שאין חייבות בתלמוד תורה (הערת ידידי הרב מרדכי פטרפרינד שליט"א)].

2 יתכן לומר גם בזה שאין למדין מן הכללות, ולמשל לגבי אחריות משותפת קיי"ל "קידרא דבי שותפי לא חמימא ולא קירא" (ב"ב כד, ב), ועל ענייני שררה קיי"ל "דפר אחד לדור ולא שני דברים לדור" (סנהדרין ח, א).

3 למשל "אמר רבי חמא בר חנינא, אין סכין מתחדדת אלא בירך של חברתה, כך אין תלמיד חכם מתחדד אלא בחברו" (ב"ר סט, ב). ובשבת סג, א: "שני תלמידי חכמים המחזדין זה לזה בהלכה הקב"ה מצליח להם". וע"ע בספר "בית יחזקאל הלכות דעות" לרב משה צוריאלי זצ"ל, בני ברק תשמ"א, עמ' רפז, ושם נמצאת גם התייחסות לשאלה האם הדבר נכון גם בארץ ישראל.

4 הערת חכם אחד, העוסק בההדרת ספרים: "לגבי הפניות לשיטות אחרות של ראשונים ואחרונים שנחלקו או שמסכימים עם דברי המחבר שאת ספרו מהדירים, ובכלל בביאור דברי המחבר, איך אפשר לאדם אחד לדעת הכל? לכן מעלה היא לתת לעבור על הכתוב לאנשים שנמצאים ב"תחום", אם בבשר וחלב, נידה, שחיטה, וכו'".

על מנת שיחוו דעתם על זה⁵, וכ"כ על מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל ששלח את ספרו הנודע 'דרך אמונה' לבדיקה אצל תלמיד חכם גדול⁶. ברור שבדורות הקודמים, אצל רבותינו הראשונים והאחרונים, כשכל חיבור היה קיים לפני הדפסתו בעותק אחד בלבד, לא היה אפשרי כמעט לעשות דבר כזה, אבל בספר כפתור ופרח פרק שישי, כשדן לגבי קדושת מקום המקדש לאחר החורבן, הוא כותב:

הנכנס היום שאנו טמאים במקום הבית חייב כרת, והסכים בזה מה"ר ברוך ז"ל⁷. גם כי אמר אלי בירושלם כשהבאתי אליו זה הספר לעבור עליו ולהגיה⁸, שרבינו יחיאל דפריש ז"ל אמר לבוא לירושלם, והוא בשנת שבע עשרה לאלף השישי, ושקריב קרבנות בזמן הזה. ואני מטרדתי להשלים עמו המלאכה לא שאלתי מה נעשה מטומאתנו, ואנה הכהן המיוחס.

ומבואר שרבי אשתורי הפרחי שלח את ספרו לחכם רבי ברוך על מנת שיעבור עליו ויתקנו⁹.

פעמים רבות השיתוף וההתייעצות מונעים טעויות שנובעות מחוסר ידיעה. זכורני לפני כעשרים שנה, בתחילת עבודתי כמהדיר כשעסקתי בספר לקט יושר לתלמיד מהרי"א בעל תרומת הדשן, מצאתי שנכתב בתחילת ההקדמה של הכותב ר' יוסף ב"ר משה: "התחלתי זה הספר להעתיק ביום שלישי ט' ואדר רכ"ג לפרט", ולא ידעתי מהי המשמעות של המילה "ואדר", מסתמא חשבתי אז שהוא טעות סופר, וכמעט הייתי כותב כך לתומי בהערה או אפילו מוחק את האות ו'... אך בדיוק אז ביררתי כמה מספקותיי עם אחד מגדולי החוקרים התורניים הרב ישראל מרדכי פלס שליט"א, והוא האיר עיני ש"ואדר" הוא כינוי עתיק באשכנז לחודש אדר שני, ראה במנהגי מהרי"ל עמ' ה ועמ' תלד, ובמנהגי ר"א טירנא עמ' קסב.

במשך השנים עסקתי ועדיין אני עוסק בההדרת ספרי מנהגים ופסקים של גדולי אשכנז, כמו ספר לקט יושר, יוסף אומץ ונוהג כצאן יוסף, וכעת בספר מנהגי פיורדא המבוסס על "מנהגים דקהילתנו" שנדפס בשנת תקכ"ז. ב"ה שזכיתי שמומחים

5 אמרי שפר, פנינים מרבינו הגרא"א כהנא שפירא זצ"ל, ליקט הרב יצחק דדון, ירושלים תשס"ח, עמ' רמו. הגרא"ז היה שולח את טיוטת ספרו בעיקר לתלמידיו ולחכמים צעירים, כנראה גם כדי לייקרים ולכבדם, ולא להטריח את זקני הדור. וראה בספר תולדותיו "בדרך עץ החיים" מהד' תשמ"ו עמ' 169. עכ"פ לא מדובר על משלוח לת"ח זקן וגדול ממנו, לצורך "הסכמה" וכדומה.

6 בית אמי, הרבנית רות צביון, ב"ב תשע"ז, עמ' 318.

7 לא התפרש מיהו אותו "מה"ר ברוך", ואכמ"ל.

8 מסתבר שהספר נשלח למה"ר ברוך גם עבור הגהה תוכנית, ולא רק לשם הגהה טכנית.

9 תודתי לפרופ' שפיגל על ההפניה החשובה הזו, וראה גם בספרו "עמודים בתולדות הספר העברי" חלק "הדר המחבר" עמ' 195 הערה 6.

גדולים במנהגי ופסקי אשכנז היו והינם בעזרי¹⁰. בטוב ליבם אני מתייעץ איתם רבות בטלפון או במייל, ובנוסף הם גם עברו על חלקים ניכרים מהמהדורה שהכנתי, העירו ותקנו והוסיפו. דעת לנבון נקל כמה ההדרה השתפרה בעקבות זה, כל אחד רואה זווית אחרת ושם ליבו לדבר אחר, ולכל אחד יש לו ידיעות משלו. כך גם בעבודתי על פירוש רשב"ם מכת"י על פרק ערבי פסחים ב"ה זכיתי ל"חברותא" יקר מאוד, הרב אריאל אביני שליט"א מאלעד, שההתכתבות איתו במייל בנושאים של תוכן ובדיקת כתבי היד שיפרה מאוד את הההדרה.

לדעתי נראה שכלל שהמהדיר מבין שהנושא הוא לא ה"גברא", המהדיר והעבודה שלו והתוצאה שלו, אלא העיקר הוא ה"חפצא", איך הספר עצמו יצא לאור בצורה המוצלחת ביותר לתועלת הלומדים והקוראים לדורות, כך הוא ישמח יותר בשיתוף פעולה ועזרה שיקבל מאחרים לטובת העניין¹¹.

במסילת ישרים פרק כב כתב הרמח"ל:

אין לך חכם שלא יטעה¹² ושלא יצטרך ללמוד מדברי חבריו, ופעמים רבות אפילו מדברי תלמידיו.

מוגבלת היא החכמה האנושית... ולכן קיימת חובה להיעזר ע"י אחרים¹³. ועתה בעידן המחשבים שיתוף הפעולה יכול להיעשות באופן קל ונוח הרבה יותר ע"י שליחת טיטות הספר או המאמר בדוא"ל לחברים ורוכנים וחוקרים מביני דבר, וברוך השם שרבים מנצלים כלי יעיל זה למטרה חשובה זו¹⁴.

10 כמו הרבנים בנימין שלמה המבורגר, רפאל זאב הלוי דינר, זאב יצחק הלוי דינר, שלמה קטנקה שליט"א, ועוד.

11 כמובן שכוונת הדברים לחזק כיוון מסוים, ולא לבקר מחברים רבים שמטעמים שונים לא מסרו את ספרם לבדיקת זולתם.

12 המהרש"א בחידושי אגדות ברכות ו, א ביאר מדוע הלומד יחידי אין דבריו נכתבים בספר הזיכרונות: "תרי מכתבן מיליהו וכו', לפי ששנים מתוך משא ומתן שלהן בד"ת יבואו ברוב על האמת שניתן ליכתב מיליהו בספר זיכרונות לפניו יתברך, אבל האחד אפשר שיבוא לטעות בלימודו ולא ניתן ליכתב".

13 פשיטא ואין צריך לומר שקיימת חובת הכרת הטוב לכל העוזרים לספר. ראוי גם להודות ברבים, בפתחה לספר, לכל העוזרים משמעותית. גם ראוי שאם משהו חידש למהדיר או למחר סברא או רעיון שהדברים יוזכרו בשם אומרו. לעיתים אפילו הפנייה למראה מקום חשוב הוא מידע שראוי לאומרו בשם אומרו, וכמובן שזה נתון לשיקול דעת בכל מקרה לגופו.

14 אגב השימוש במחשב, יש לזכור שקיימים חוקרים תורניים שאינם מעוניינים להכניס מחשב לביתם אפילו לא כאשר אינו מחובר לאינטרנט, סייג לסייג. ברור שהעובדה הזו מקשה עליהם במלאכת הההדרה וההכנה לדפוס, אך זו היא בחירתם החינוכית והמשפחתית, ומצד זה היא ראויה להערכה.

ברור שהמסייעים בביקורת ושיפור הספר מקיימים מצוה גדולה של חסד ואהבת הבריות, הן כלפי המחבר והמהדיר והן כלפי קוראי ולומדי הספר. בנוסף, נראה שיש בכך גם עניין של חיזוק התורה והם כלולים בברכת "ברוך אשר יקים את דברי התורה הזאת"¹⁵, שע"י עזרה זו דברי תורה יוצאים יותר מדויקים ומחווים.

נסיים בדברי המליצה היפים והשנונים שהביאו בשם מו"ר הגרא"א כהנא שפירא זצ"ל, הרב הראשי לישראל וראש ישיבת מרכז הרב:

והיה מספר תמיד שאמרו שבגלל הרכבת יש הרבה ספרים! בריבוי ההדפסות של הספרים כיום, אשמה הרכבת! הכיצד? פעם, כשרב כתב ספר חידושי תורתו, היה לוקח עגלה ושם פעמיו לעיר ורשה הגדולה להדפיס שם את ספרו. הנסיעה הארוכה נמשכת כמה ימים, ובדרך נכנס ללון בעיר פלוגית, ושם, משום כבוד תורה הולך לרב דמתא ומראה לו למה נוסע ומראה לו את ספרו, ואז הרב מעיר כאן ומשיג שם, וכך אחרי ויכוח ושקלא וטריא, מסכים המחבר להשמיט איזה סימן. משם נוסע למחרת ובדרך נכנס לאיזה כפר, וגם שם נכנס לרב, ושוב מתווכח עימו ומראה לו שכאן טעה וכאן לא דייק, ושוב מוחק איזה סעיף וסימן, וכך הלאה ממשיך בדרך ונכנס אצל רב כזה ורב אחר ומתווכחים עימו, והוא מוחק שוב ושוב, ועד שמגיע לוורשה כמעט לא נשאר מה להדפיס. נמלך בדעתו וחוזר הביתה. אבל היום - לוקחים רכבת ישירה לוורשה, ישר לבית הדפוס, ומדפיסים. הרכבת אשמה¹⁶...

15 ע"פ דברים כח, כו "ארור אשר לא יקים", וע"פ חז"ל נאמרו במעמד ההוא גם ברכות בלשון הפוכה מהקלות. ועיין שם ברמב"ן שהאריך בזה.

16 ספר אמרי שפר הנ"ל, עמ' רמד-רמה ועמ' רסח, ושם שכמדומה אמר את הדברים בשם החפץ חיים זצ"ל.

